УДК 378.091.12.011.3-051:005.336.2]:172

DOI: 10.12958/2227-2844-2019-6(329)-2-239-247

Прошкін Володимир Вадимович,

доктор педагогічних наук, професор кафедри комп'ютерних наук
і математики Київського університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна.

v.proshkin@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-9785-0612>

СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ: СТАН ТА ОЧІКУВАННЯ

Важливість соціально-комунікативної компетентності для сучасного викладача ЗВО важко переоцінити. Вагомість здатності до суб'єкт-суб'єктної взаємодії, ефективної комунікації, володіння монологічними та діалогічними формами спілкування та конструктивного вирішення конфліктних ситуацій, участі у різних видах професійно-педагогічного спілкування окреслена у низці наукових робіт. Крім того, освітньо-професійні програми ЗВО підкреслюють значущість установлення викладачами продуктивних зв'язків з колегами щодо обміну досвідом (емоційним, соціальним, практичним тощо), виявлення емпатії, поваги до індивідуальних особливостей інших осіб, здатності спілкуватися іноземною мовою та користуватися іншомовними інформаційними ресурсами тощо. Тому в процесі магістерської підготовки майбутніх викладачів вищої школи важливо застосовувати саме ті форми й методи навчання, що сприяють формуванню таких здатностей:

- розуміння закономірностей розвитку людини, її соціально-психологічних особливостей;
- урахування соціальних та особистісних факторів на перебіг педагогічних явищ і процесів;
- встановлення соціально-психологічного комунікативного контакту з різними учасниками педагогічного процесу, побудова індивідуально орієнтованої траєкторії особистісно-професійного зростання магістрантів вищої школи.

Питання компетентнісного розвитку майбутніх викладачів вищої школи в процесі магістерської підготовки є предметом дискусій сучасних наукових досліджень. У 2016 р. на Всесвітньому економічному форумі в Давосі (Швейцарія) було оголошено доповідь «Майбутнє професій», де експерти-роботодавці упорядкували ТОП-10 компетентностей, які, на їхню думку, будуть затребувані у фахівців у 2020 році. Серед них й ти, що розкривають сутність соціально-комунікативної компетентності:

уміння керувати людьми; взаємодія з людьми; емоційний інтелект; оцінка та прийняття рішень; орієнтація на послуги або клієнтоорієнтованість; уміння вести переговори, тобто готовність до обговорення, спрямованого на досягнення угоди; когнітивна гнучкість (Word Economic Forum, 2016).

У 2018 р. Комісією Європейського Парламенту та Ради ЄС було подано оновлені рекомендації щодо ключових компетентностей для навчання упродовж життя, серед них такі: мовна компетентність; особиста, соціальна компетентність; громадянська компетентність; компетентність культурної обізнаності та самовираження (Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning, European Commission, 2018), що якнайкраще характеризує вагомість соціально-комунікативної компетентності для сучасного фахівця, зокрема, викладача ЗВО. Слід зазначити, що базисом в нашому дослідженні стали наукові доробки наступних науковців: С. Сисоєва, І. Зимня, Р. Лайт, В. Луговий, Д. Міллер, К. Роджерс, О. Пометун, О. Савченко, А. Хуторський, М. Цвенгер та інші, які розробили теоретичні і методологічні засади компетентнісного розвитку майбутніх фахівців в умовах університетського освітнього середовища.

Підвищена увага з боку науковців до проблеми компетентнісного розвитку майбутніх викладачів вищої школи, у тому числі в контексті формування їхньої соціально-комунікативної компетентності, спонукає нас до окреслення реального стану розвитку даного процесу, його подальших перспектив, визначення очікувань з боку магістрантів і студентів. Це й стало **метою нашої статті**.

Досягненню мети дослідження сприяло використання комплексу відповідних методів: аналіз наукової літератури з метою встановлення стану розробленості досліджуваної проблеми, визначення категоріально-понятійного апарату дослідження; синтез, узагальнення, систематизація для теоретичного обґрунтування підходів до окреслення соціально-комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищої школи; емпіричні: діагностичні (бесіда, опитування, тестування), констатувальний експеримент для відстеження рівня розвитку соціально-комунікативної компетентності.

Дослідження соціально-комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищої школи виконано в 2018 р. у межах Міжнародного проекту #21720008 «Компетенції викладачів вищої школи в добу змін» за сприянням Вишеградського фонду та Міністерства закордонних справ Нідерландів. Грантоотримувачем проекту став Київський університет імені Бориса Грінченка. Сайт проекту: <http://histecc.kubg.edu.ua>. Координатор проекту – Людмила Хоружа, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка. Супервайзер проекту – Наталія Морзе, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, проректор з інформатизації навчально-наукової та

управлінської діяльності Київського університету імені Бориса Грінченка (Liudmyla Khoruzha, 2019).

На що був спрямований проект?

В умовах реформування освіти та суспільних трансформацій змінюються вимоги до діяльності всіх освітян, у тому числі викладачів вищої школи. Незворотними є зміни у сфері їхніх професійних компетенцій. Виникає потреба у концептуалізації і гармонізації професійної діяльності викладачів вищої школи. Зважаючи на те, що компетенції викладача вищої школи є важливим індикатором його діяльності, актуальність реалізації ідеї проекту пов'язана з уніфікацією підходів до визначення компетентнісної сфери викладачів в умовах змін та розробкою діагностичного інструментарію. Зазначене сприяє подальшій стандартизації результатів професійної діяльності викладачів вищої школи в країнах партнерах (Компетенції викладачів вищої школи в добу змін: діагностика та аналітика, 2018).

Результатом реалізації проекту стало визначення комплексу компетенцій, які відповідають критеріям якості та корелюють змінні процеси в суспільстві, а також розроблення методології, діагностичного апарату дослідження, пропозиції щодо підвищення якості професійної діяльності викладачів вищої школи.

Усього в експерименті взяли участь 125 викладачів і 269 студентів Київського університету імені Бориса Грінченка. Організовуючи вибірку сукупність, ми намагалися передати реальний стан розвитку компетенцій науково-педагогічних працівників, їхні основні проблеми й недоліки з позиції суб'єктів й об'єктів освітнього процесу. Послідовність етапів педагогічного експерименту, достатня кількість його учасників (студентів, викладачів), вірогідність методів дослідження стали найважливішими умовами для визначення та діагностики комплексу компетенцій викладачів вищої школи, що відповідають вимогам часу.

Представимо основні компетенції, які, на нашу думку, розкривають зміст і сутність більш широкого поняття – соціально-комунікативна компетентність:

- комунікативно-інтерактивна;
- соціокультурна;
- лідерська.

Для респондентів було подано низку тверджень:

• використовує різні засоби комунікації зі студентами і колегами, у тому числі за допомогою ІКТ; вважає інтерактивну взаємодію зі студентами найбільш продуктивною в освітньому процесі, організує групову та колективну проектну діяльність (комунікативно-інтерактивна компетенція);

• дотримується норм професійної етики з усіма суб'єктами освітнього процесу; сприймає молоде покоління як генерацію, яка має особливі цінності та потреби; стримує негативні емоції, долає поганий

настрій; виховує у студентів толерантне ставлення до несхожості людей між собою у міжкультурному середовищі (соціокультурна компетенція);

- здійснює лідерську підтримку студентської молоді, демонструючи високий рівень загальної та професійної культури; уміє презентувати та відстоювати власні ідеї, вести діалог та дискусію; надає студентам реальні можливості для розвитку самоврядування, підтримує молодіжні ініціативи (лідерська компетенція).

Найважливіше було дослідити, як само групи (магістранти та викладачі ЗВО) відрізняються по усталеному твердженню «так», яке розглядається як індикатор реальної готовності викладачів до змін, визначення власної рішучої позиції. Варто зазначити – якщо викладачі, які були залучені до опитування, здійснювали самооцінку своєї професійної діяльності, то магістранти, відповідаючи на питання дослідження, визначали власні очікування щодо діяльності викладачів вищої школи, фактично розробляючи «ідеальну модель» сучасного викладача університету.

На нашу думку, комунікативно-інтерактивна компетенція викладача у значній мірі залежить від здатності будувати взаємодію зі студентами на компетентнісній основі, використовуючи різні інтерактивні методи. Перевага самостійної роботи в структурі пізнавальної діяльності студентів, інтерактивних методів роботи з ними, відхід від традиційних форм організації освітнього процесу робить взаємодію викладача зі студентами домінантою його професійно-педагогічної діяльності (Компетенції викладачів вищої школи в добу змін: діагностика та аналітика, 2018).

Якщо аналізувати процес використання різних засобів комунікації зі студентами і колегами, у тому числі за допомогою ІКТ, його вагомість затверджує 74,4% викладачів і 70,6% магістрантів. Разом із тим, саме магістранти (63,5%) вважають інтерактивну взаємодію зі студентами найбільш продуктивною в освітньому процесі. Серед викладачів такий показник значно нижче – 55,2%. Отже, комунікативно-інтерактивна компетенція викладача, яка передбачає ефективну взаємодію зі студентами, є фундаментальною основою ефективності освітнього процесу. Якщо більшість викладачів засвідчили про необхідність різних засобів комунікації зі студентами в освітньому процесі, то при цьому результати опитування засвідчили недостатнє розуміння викладачами важливості інтерактивної взаємодії. Найбільш готовими до неї виявились кандидати наук. Серед різних способів інтерактивної взаємодії деякі ускладнення зазначили викладачі щодо організації і проведення проектної діяльності, яка є найперспективнішою складовою освітнього процесу, умовою творчого саморозвитку і самореалізації особистості (Компетенції викладачів вищої школи в добу змін: діагностика та аналітика, 2018).

Стан комунікативно-інтерактивної компетенції викладачів подано на рис.1.

Рис. 1. Стан комунікативно-інтерактивної компетенції викладачів

Аналізуючи розвиток соціокультурної компетенції зазначимо, що вона характеризується гуманістичним спрямуванням педагогічної діяльності, що впливає на якість освіти сьогодення. У результаті дослідження становлено, що як магістранти так і викладачі однаково ставляться до проблем сприйняття молодого покоління як генерації, що має особливі цінності та потреби (викладачі – 65,6%, студенти – 65,1%), а також виховання в студентів толерантного ставлення до несхожості людей між собою у міжкультурному середовищі (69,6% – викладачі та 69,9% – магістранти). Незначна перевага з боку магістрантів до такої важливої риси викладача ЗВО як можливості стримувати негативні емоції та долати погані настрої (58,4% – викладачів, 62,1 – магістранти). Цікаво, що викладачі оцінюють дотримання норм професійної етики з усіма суб'єктами освітнього процесу значно вище, ніж магістранти (84,0% і 69,1% відповідно).

Крім того встановлено, що 30,6% респондентів знаходяться у групі з несталою позицією, що вказує на наявність потенціалу в розвитку педагогічної культури та етики, так званого емоційного інтелекту. Найбільш хитка позиція щодо комунікації з молодим поколінням, спрямуванням його на толерантне ставлення до несхожості людей між собою у міжкультурному середовищі виявилась у респондентів з науковим ступенем кандидата наук та груп зі стажем роботи до 10 років та понад 20 років. Результати свідчать про те, що в цій площині присутній певний потенціал, який потребує розвитку та усвідомлення, а також додаткового опрацювання (Компетенції викладачів вищої школи в добу змін: діагностика та аналітика, 2018). Стан соціокультурної компетенції викладачів подано на рис. 2.

Рис. 2. Стан соціокультурної компетенції викладачів

Далі перейдемо до оцінювання лідерської компетенції. Лідерство в освіті визначає соціально-виховний вимір управління освітньою системою, її ланками та компонентами, в першу чергу – соціально-виховною діяльністю закладу освіти. Позиція викладача вищої школи як усередині колективу, так і зовні залежить від об'єктивних умов, а також від професійного та життєвого досвіду особистості. За характером діяльності викладача можна визначити як універсального лідера, якому притаманні: принциповість, ініціативність, колективізм, упевненість у своїх силах, здатність виявляти організаторські та науково-технічні здібності, бажання систематично підвищувати професійний рівень і педагогічну майстерність. Ця компетенція характеризує викладача як лідера в навчальному процесі, водночас підкреслює універсальний характер його вмінь та навичок (Компетенції викладачів вищої школи в добу змін: діагностика та аналітика, 2018). Аналізуючи складники цієї компетенції зазначимо, що викладачі і магістранти однаково оцінюють лідерську підтримку студентської молоді, демонструючи високий рівень загальної та професійної культури (64,8% – викладачі, 63,9% – магістранти). Разом із тим, магістранти значно вище (73,9%) оцінюють вміння презентувати та відстоювати власні ідеї, вести діалог та дискусію, ніж викладачі вищої школи (64,8%). Крім того, вони висловлюють яскраво виражену позицію (68,4%) щодо надання студентам реальні можливості для розвитку самоврядування, підтримки молодіжної ініціативи. У викладачів цей показник значно нижче – 56,0%).

Отже, здатність викладача займати лідерську позицію під час освітнього процесу передбачає вміння надавати підтримку студентської молоді, вести з нею діалог та сприяти розвитку студентського

самоврядування та молодіжної ініціативи. Водночас, викладач має проявляти якості універсального лідера, якому притаманні: принциповість, ініціативність, колективізм, упевненість у своїх силах, здатність виявляти організаторські та науково-технічні здібності, бажання систематично підвищувати професійний рівень і педагогічну майстерність (Компетенції викладачів вищої школи в добу змін: діагностика та аналітика, 2018). Стан лідерської компетенції викладачів ЗВО подано на рис. 3.

Рис. 3. Стан лідерської компетенції викладачів

1. Здійснений аналіз проблеми розвитку соціально-комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищої школи дозволив встановити, що зазначену компетентність варто розглядати в площині трьох основних компетенцій: комунікативно-інтерактивної, соціокультурної та лідерської.

2. У результаті констатувального експерименту на базі Київського університету імені Бориса Грінченка встановлено, що реальний стан сформованості соціально-комунікативної компетентності багато в чому відрізняється від очікувань магістрантів – майбутніх викладачів вищої школи. Так, магістранти, більш високо оцінюють наступні компетенції: інтерактивну взаємодію зі студентами; стримування негативних емоцій та додання поганого настрою; уміння презентувати та відстоювати власні ідеї, вести діалог та дискусію; надання студентам реальних можливостей для розвитку самоврядування, підтримки молодіжної ініціативи.

3. Проведене дослідження не є завершеним, актуалізовано низку проблем для подальшого вирішення – розроблення дієвих форм і методів задля розвитку складників соціально-комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищої школи в процесі магістерської підготовки.

Список використаної літератури

1. Word Economic Forum 2016. Future for Jobs Report. Retrieved from

http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf/ (Last accessed: 08.10.2019). **2. European** Commission, Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1519558512590&uri=CELEX:52018DC0024/> (Last accessed: 08.09.2019). **3. Khoruzha L.,** Bratko M., Kotenko O., Melnychenko O., Proshkin V. The study of the higher school lecturer's competence in Ukraine: diagnostics and analytics. *The new educational review*. 2019. Vol. 55. No 1. Pp. 233–246. **4. Хоружа Л.,** Братко М., Котенко О., Мельниченко О., Прошкін В. Компетенції викладачів вищої школи в добу змін: діагностика та аналітика (за результатами дослідження в Київському університеті імені Бориса Грінченка). Київ: Вид-во КУБГ, 2018. 104 с.

References

1. Word Economic Forum 2016. Future for Jobs Report. (2016). Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf/ (Last accessed: 08.10.2019). **2. European** Commission, Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. (2018). Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1519558512590&uri=CELEX:52018DC0024/> (Last accessed: 08.09.2019). **3. Khoruzha L.,** Bratko M., Kotenko O., Melnychenko O. & Proshkin V. (2019). The study of the higher school lecturer's competence in Ukraine: diagnostics and analytics. *The new educational review*, 55, 1, 233-246. **4. Khoruzha L.,** Bratko M., Kotenko O., Melnychenko O., Proshkin V. (2018). Kompetentsii vykladachiv vyshchoi shkoly v dobu zmin: diahnostryka ta analityka (za rezultatamy doslidzhennia v Kyivskomu universyteti imeni Borysa Hrinchenka) [Competencies of Higher Education Teachers in the Age of Change: Diagnosis and Analytics (Based on the Study at the Boris Grinchenko University of Kiev)]. Kyiv: Vyd-vo KUBH [in Ukrainian].

Прошкін В. В. Соціально-комунікативна компетентність майбутніх викладачів вищої школи: стан та очікування

У статті представлено окремі результати міжнародного проекту № 21720008 «Компетенції викладачів вищої школи в добу змін». Подано основні компетенції, які розкривають зміст і сутність більш широкого поняття – соціально-комунікативна компетентність: комунікативно-інтерактивна, соціокультурна, лідерська. Установлено, що реальний стан сформованості зазначеної компетентності багато в чому відрізняється від очікувань магістрантів, які більш високо оцінюють наступні компетенції: інтерактивну взаємодію зі студентами; стримування негативних емоцій та додання поганого настрою; уміння презентувати та відстоювати власні ідеї, вести діалог та дискусію; надання студентам реальних можливостей для розвитку самоврядування, підтримки молодіжної ініціативи.

Ключові слова: соціально-комунікативна компетентність, розвиток, майбутній викладач, вища школа, магістерська підготовка.

Прошкин В. В. Социально-коммуникативная компетентность будущих преподавателей высшей школы: состояние и ожидания

В статье представлены отдельные результаты международного проекта № 21720008 «Компетенции преподавателей высшей школы в эпоху перемен». Представлены основные компетенции, раскрывающие содержание и сущность более широкого понятия – социально-коммуникативная компетентность: коммуникативно-интерактивная, социокультурная, лидерская. Установлено, что реальное состояние сформированности указанной компетентности во многом отличается от ожиданий магистрантов, которые более высоко оценивают следующие компетенции: интерактивное взаимодействие со студентами; сдерживание негативных эмоций и преодоление плохого настроения; умение презентовать и отстаивать собственные идеи, вести диалог и дискуссию; предоставление студентам реальных возможностей для развития местного самоуправления, поддержки молодежной инициативы.

Ключевые слова: социально-коммуникативная компетентность, развитие, будущий преподаватель, высшая школа, магистерская подготовка.

Proshkin V. Socio-Communicative Competence of Future High School Teachers: Status and Expectations

The article presents separate results of the implementation of the international project No. 21720008 "High School Teacher Competence in Change" with the support of the International Visegrad Fund and the Ministry of Foreign Affairs of the Kingdom of the Netherlands. The grantee of the project is the Boris Grinchenko Kyiv University. The need for conceptualization and harmonization of the professional activity of high school teachers was emphasized. It has been established that the competence of a high school teacher is an important indicator of its activity. The basic competencies that reveal the content and essence of a broader concept – socio-communicative competence: communicative and interactive, socio-cultural, and leadership.

As a result of the ascertaining experiment, it was established that the real state of socio-communicative competence formation is very different from the expectations of the postgraduate students - future teachers of higher education. For example, postgraduates evaluate the following competencies more highly: interactive interaction with students; negative emotions restraint and bad mood overcoming; ability to present and defend their own ideas, to conduct dialogue and discussion; providing students with real opportunities for self-government development, support for youth initiative.

Key words: socio-communicative competence, development, future teacher, high school, master's training.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2019 р.

Прийнято до друку 25.10.2019 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Волкова Н.П.